

כיצד מהדרין?

(על חומרות והידורי נשרות)

לעי"נ

האי גברא קדישא

רבה הראשי של צפת

הרב הגאון לוי יצחק ביסטריצקי זצ"ל

שמסר נפשו להידורה של הכשרות בכלל ישראל

א. "קדושים תהיו"

"ואנשי קודש תהיו לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו". התורה הקדימה לאיסור מאכלות אסורות העיקרי - הטריפות - הקדמה רעיונית: "ואנשי קודש תהיו לי". כלומר, איסור אכילת טריפות אינו מצטמצם בהגדרות הלכתיות פורמליות בלבד. מטרתו היא לקדש את האדם (הרמב"ם כלל הלכות אלו בספר "קדושה"). נראה לעני"ד שיש כאן לא רק טעם רעיוני אלא גם הגדרה הלכתית: הטריפה אינה אסורה מצד עצמה, משום שהבהמה עומדת למות, אלא מפני שהשמירה על איסור זה מקדשת את האדם¹. התופעה המטריפה אינה סיבת האיסור, אלא סימן חיצוני שנתנה התורה לסוג מסויים של בעל חיים, שבו יש לבטא את הריסון והעידון של האדם. התורה הכירה את נפש האדם שתאוותו לזלול בשר היא מן המפורסמות ורצתה לקדש אותו דווקא בתחום זה, לכן הגבילה אותו באכילת מוצרי בשר². ומכיון שמטרת איסור הטרפה התפרשה על ידי התורה כשאיפה לקדושה, אין אדם יוצא ידי חובה בקיום פורמלי בלבד של המצוה, אלא עליו להתקדש גם במותר לו וכדברי הרמב"ן (ויקרא יט, ב):

והענין כי התורה הזהירה בעריות ובמאכלים האסורים והתירה הביאה איש באשתו ואכילת הבשר והיין, אם כן ימצא בעל התאוה מקום להיות שטוף בזימת אשתו... ולהיות בסובאי יין בזוללי בשר למו, וידבר כרצונו בכל הנבלות, שלא הוזכר איסור זה בתורה, והנה יהיה נבל ברשות התורה. לפיכך בא הכתוב... וציוה בדבר כללי שנהיה פרושים מן המותרות וגם ישמור פיו ולשונו מהתגאל בריבוי האכילה הגסה ומן הדיבור הנמאס, ויקדש עצמו בזה עד שיגיע

1. הנפק"מ לכך היא שאין צורך להתאים את ההגדרות הרפואיות הוטריוטריות העדכניות עם הלכות התורה. לא כל בהמה העומדת למות לפי ההגדרות הוטריוטריות אסורה, ולא כל בהמה טריפה בהכרח עומדת למות לפי הגדרות אלו. המושג "טרפה אינה חיה" מתפרש לפי מה שהיה תקף בזמן מתן תורה וחז"ל. עיי רמב"ם בהלי שחיטה י, יב, לעומת דבריו בהלי רוצח ב, ח.

2. הדבר משתקף בהלכות רבות המגבילות את אכילת הבשר: רק מינים טהורים - והם מעטים - ורק לאחר שחיטה כשרה ורק לאחר בדיקה מטריפות ורק לאחר ניקור ומליחה או צלייה וכמו כן אסור לבשל בשר בחלב, ומסתבר שהתורה רצתה בכך ללמדנו כיצד לרסן ולענן גם תחומים אחרים בחיינו.

לפרישות, כמה שאמרו על רבי חייא שלא שח שיחה בטלה מימיו.

ובעקבותיו הולך הרמח"ל (מסילת ישרים פרק יג):

כי הפרישות ודאי צריך ומוכרח, הזהירו עליו חז"ל. הוא מה שאמרו: "קדושים תהיו - פרושים תהיו". עוד אמרו: "כל היושב בתענית נקרא קדוש, קל וחומר מנזיר". עוד אמרו: "צדיק אוכל לשובע נפשו - זה חזקיהו מלך יהודה". אמרו: "עד שאדם מתפלל על דברי תורה שייכנסו בתוך מעיו, יתפלל על אכילה ושתיה שלא ייכנסו בתוך מעיו".

ב. דרך היחיד ודרך היחז

מכיון שהידור מצוה מונחה על ידי רעיון הקדושה, יש לבחון אותנו על פי אמת מידה זו. לכך התכוונו חז"ל באומרם "לא עם הארץ חסיד". כי מי שאינו תלמיד חכם אינו יודע את אמות המידה הנכונות, ופעמים שהוא מהדר במצוה מצד אחד וגורע ממנה, או ממצוות אחרות, בו זמנית. ואלו דברי הרמח"ל שם:

יש פרישות שנצטוונו בו ויש פרישות שהזהרנו עליו לבלתי היכשל בו, והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום: "אל תהי צדיק הרבה". ואם תשאל, אם כן, אפוא, שזה דבר מצטרף ומוכרח, למה לא גזרו עליו החכמים...? הנה התשובה מבוארת ופשוטה, כי לא גזרו חכמים גזירה אלא אם כן רוב הציבור יכולים לעמוד בה; ואין רוב הציבור יכולים להיות חסידים, אבל די להם שיהיו צדיקים. אך השרידיים אשר בעם החפצים לזכות לקרבתו יתברך, ולזכות בזכותם לכל שאר ההמון הנתלה במ - להם מגיע לקיים משנת חסידים אשר לא יוכלו לקיים האחרים, הם הם סדרי הפרישות האלה... שאי אפשר לאומה שתהיה כולה שווה במעלה אחת, כי יש בעם מדרגות מדרגות איש לפי שכלו...

מסקנת הדברים היא ששאיפת התורה "קדושים תהיו" מכוונת אמנם לכלל ישראל, אולם לא בצורה אחידה. אין דרך אחת לרבים. דיים של אלו אם ילכו בדרך הכבושה של כללי ההלכה. היחיד הוא המצווה להתקדש במותר לו לפי נטייתו ורמתו הרוחנית. מסתבר שאין למנוע את הרבים להדר אף הם במצוות בתנאי שיעשו זאת בהדרכה נכונה.

ואכן אי אפשר להתעלם מכך שפעמים הפוסקים מורים לרבים ללכת בדרך היחיד ופעמים דרכים יחידות מתרחבות והופכות להיות דרך הרבים. הדוגמא הבולטת ביותר היא **נר חנוכה**. לפי ההלכה, רק המהדרין מן המהדרין מוסיפין והולכין לכל אחד ואחד מבני הבית (למנהג הרמ"א). אולם מי שישתפק היום ב"נר איש וביתו" גם ביום השמיני, ייחשב לאחד המתמיהים גם בעיני עצמו...

ג. מגבלות ההידורים

מכיון שהמקור המחייב הידור מצוה הוא הקדושה, יש לשמור שאכן ההידור יקדש את האדם ולא יוריד אותו. יש שחומרא עלולה להביא עמה קולא ונמצא שכרו של המהדר יוצא בהפסדו; ולכן מצינו שגם על החסידים להימנע מללכת בדרכי החסידות כאשר הדבר עלול להביא לתוצאות בעייתיות. ואלו דברי הרמח"ל (מסילת ישרים פרק כ):

הנה חייב האדם לשמור כל המצוות בכל דקדוקיהם לפני מי שיהיה, ולא יירא ולא יבוש, וכן הוא אומר: "ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש". אמנם גם בזה צריך חילוק והבחנה: כי כל זה נאמר על גופי המצוות שחייבים אנחנו בהם חובה גמורה, שבהם ישים פניו כחלמיש; אך יש איזה תוספות חסידות שאם יעשה אותם האדם לפני המון העם - ישחקו עליו ויתלוצצו, ונמצאו חוטאים ונענשים על ידו... הנה דבר כזה ודאי שיותר הגון הוא לחסיד שינחיהו

משיעשהו, והוא מה שאמר: "והצנע לכת עם א-להיך". וכמה חסידים גדולים הניחו ממנהגי חסידותם בהיותם בין המון העם, משום דמחזי כיוהרא. ומעשה דר' טרפון יוכיח: שהחמיר להטות כבית שמאי ואמרו לו "כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל". אף על פי שמחמיר היה, וזה שענין מחלוקת בית שמאי ובית הלל היה ענין כבד לישראל מפני המחלוקת הגדולה שרבתה ביניהם, וסוף סוף נגמר שהלכה כבית הלל לעולם - הנה קיומה של תורה שגמר דין זה יישאר בכל תוקף לעד ולעולמי עולמים ולא ייחלש בשום פנים, שלא תיעשה תורה חס ושלום כשני תורות. ועל כן לדעת המשנה הזאת יותר חסידות הוא להחזיק כבית הלל אפילו לקולא מלהחמיר כבית שמאי. וזה לנו לעיניים לראות אי זה דרך ישכון אור באמת ובאמונה לעשות הישר בעיני ה'.

ד. מעשה דר' טרפון

מעשהו של ר' טרפון הוא אחד מתמרורי הדרך בנושא מורכב זה. המפרשים עמדו על סתירה בין שני מקומות במסכת ברכות. במקום האחד (יא, א) נאמר:

ומעשה ברבי ישמעאל ורבי אלעזר בן עזריה שהיו מסובין במקום אחד והיה רבי ישמעאל מוטה ורבי אלעזר בן עזריה זקוף. כיון שהגיע זמן קריאת שמע הטה רבי אלעזר וזקף רבי ישמעאל. אמר לו (ר' ישמעאל): אני עשיתי כדברי בית הלל ואתה עשית כדברי בית שמאי; ולא עוד, אלא שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות.

... רב יוסף אמר: עשה כדברי בית שמאי - לא עשה ולא כלום, דתנן: "מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית - בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין. אמרו להם בית הלל לבית שמאי: מעשה שהלכו זקני בית שמאי וזקני בית הלל לבקר את רבי יוחנן בן החורנית מצאוהו שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית ולא אמרו לו כלום. אמרו להם: משם ראייה!! אף הם אמרו לו: אם כן היית נוהג, לא קיימת מצוות סוכה מימך".

רב נחמן בר יצחק אמר: עשה כדברי בית שמאי - חייב מיתה, דתנן: "אמר רבי טרפון, אני הייתי בא בדרך והטיתי לקרות כדברי בית שמאי וסכנתי בעצמי מפני הליסטים. אמרו לו, כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל".

לעומת זאת נאמר שם (נג, ב):

אמרו להם בית הלל לבית שמאי: לדבריכם, מי שאכל בראש הבירה ושכח וירד ולא בירך, יחזור לראש הבירה ויברך!! אמרו להן בית שמאי לבית הלל: לדבריכם, מי ששכח ארנקי בראש הבירה, לא יעלה ויטלנה!! - לכבוד עצמו הוא עולה, לכבוד שמים לא כל שכן! הנהו תרי תלמידי: חד עביד בשוגג כבית שמאי ואשכח ארנקא דדהבא וחד עביד במזיד כבית הלל ואכליה אריא.

מדוע בברכת המזון מומלץ לנהוג כבית שמאי? תירצו המפרשים, שבברכת המזון גם בית הלל מודים שהיה ראוי לנהוג כבית שמאי, אלא שהם לא חייבו כל אחד לנהוג כן; אך מי שנוהג כן יבורך. מה שאין כן להטות בזמן קריאת שמע, לדעת בית הלל אין בכך שום צורך אפילו לא לפני משורת הדין. אדרבה, ראוי שבזמן קבלת עול מלכות שמים ישב האדם בכובד ראש ולא יטה. מעתה יקשה עלינו מסוכה. לכאורה, הרי גם בית הלל יודו לבית שמאי שמן הראוי שאדם ישב כולו בסוכה ולא רק ראשו ורובו! ומדוע אמר רב נחמן בר יצחק שהנוהג כבית שמאי חייב מיתה? ועל כך תירץ הרמח"ל שהיתה בכך סכנה שהתורה תיעשה כשתי תורות. מדוע החשש היה רק במחלוקת זו ולא במקומות אחרים?

מסתבר שבמחלוקת בית שמאי ובית הלל יש יותר חשש לאיסור "לא תתגודדו" מאשר במחלוקת אחרות בין הפוסקים, שבהן הרוצה להחמיר יחמיר. כי במחלוקת בית שמאי ובית הלל נמנו וגמרו הלכה כבית הלל. כלומר עמדו למניין והחליטו ברוב דעות שהלכה כבית הלל, ואף קיבלו אישור על כך מבת קול. מכאן ואילך דברי בית שמאי אינם משנה במקום בית הלל, והנהוג כמותם עובר על הכרעת התורה.

ועיי שו"ת עונג יו"ט (סי' ט), שכתב:

ולדברינו אפשר לומר דהא דאמר רב יוסף "עשה כדברי בית שמאי לא עשה כלום", ואינו יוצא ידי חובת קריאת שמע, כיון שהטה בכוונה לקיים דברי בית שמאי שאין הלכה כמותו - עבר אקרא "אחרי רבים להטות" והוי מצוה הבאה בעבירה... ולהכי אמרו לו זקני בית שמאי, "אם כך היית עושה לא קיימת מצוות סוכה מימך" אף מדאורייתא; אף שגם לדברי בית שמאי הסוכה כשירה מן התורה, מכל מקום, כיון דבהא הלכה כבית שמאי והוא עשה כבית הלל מחמת שחלק עליהם - יש כאן איסור, שעובר על "אחרי רבים להטות", דבהא הווי בית שמאי רובא. ואילו היה עושה כן מחמת שלא היתה לו סוכה אחרת, היה מקיים לכל הפחות מצות סוכה מן התורה. אבל עכשיו שעשה כן מחמת שחולק עליהם - לא קיים מצוות סוכה כלל, אף מן התורה. אלמא דדבר זה מבטל את המצוה לגמרי. אם כן הוא הדין מי שהטה לקיים דברי בית שמאי - לא עשה ולא כלום, ולא יצא ידי קריאת שמע, משום מצוה הבאה בעבירה. ולא דמי להא דאמרינן בברכות, דבית שמאי סברי שכח ולא בירך יחזור למקומו ויברך ובית הלל סברי יברך במקומו, וההוא תלמידא דעבד כבית שמאי ואשכח ארנקא דדהבא. דהתם אף לבית הלל מצוה מן המובחר לחזור למקומו ולברך, אלא שאינו מחויב מן הדין; להכי אם חזר למקומו ליכא עבירה. אבל הטיה בקריאת שמע לבית הלל ליכא שום מצוה מן המובחר. מדבריו עולה שהליכה אחר הרוב אינה רק כלל בהכרעת מחלוקת אלא גם מצוה, ומי שאינו הולך אחרי הרוב - אפילו לחומרא - עובר עבירה, והמצוה שהוא מקיים באותה שעה מתבטלת משום מצוה הבאה בעבירה.³

ה. מחלוקת אחרות שהוכרעו

כאמור, מחלוקת בית שמאי ובית הלל שונה מכל המחלוקות בש"ס כי בה נמנו וגמרו והוכרעה ההלכה כדעת הרוב; מה שאין כן ביתר המחלוקות בש"ס ובפוסקים שלא נמנו בהן וגמרו. ואף על פי שאנו הולכים בדרך כלל בפסיקת הלכה אחרי הרוב, זה משום שראוי להעדיף הליכה עם הרוב שהיא מסתברת יותר מאשר עם המיעוט. אולם מכיון שלא עמדו למניין, אין זו הכרעה מוחלטת ואין כאן עבירה על מצוות "אחרי רבים להטות"; ולכן רשאי אדם להחמיר כדעת המיעוט. עם זאת נראה שהלכה שנתקבלה על ידי כל בית ישראל הפכה להיות כהכרעה של בית דין הגדול ויש בה איסור "לא תסור". אמנם אין דין זקן ממרא' נוהג אלא בבית הדין הגדול היושב בלשכת הגזית, אולם איסור "לא תסור" חל גם על בית דין גדול שאינו בלשכת הגזית, ולפי הרמב"ם הוא הדין לכל דבר שנתקבל על ידי כלל ישראל.⁴ הלכה שנתקבלה למעשה על ידי רוב מניין ורוב בניין

3. עיי בפירושו של ר' ירוחם פערלא לספר המצוות של רס"ג (עשין צו) שדן בשאלה זו אם הליכה אחרי הרוב היא דין או מצוה. ועיי מה שכתבנו בשו"ת באהלה של תורה (ח"ד סי' יט בנספח אות ז). ובזוהר הרקיע (מ"ע אות נב) כתב שהליכה אחרי הרבים אינה מצוה אלא פרט מסדרי בית הדין.

4. עיי בהקדמת הרמב"ם למשנה תורה ובדרשות הר"ן סי' יב. ועיי מה שכתבנו בשו"ת באהלה של תורה ח"א סי' א.

של ישראל יש בה גם עבירה על מצוות "אחרי רבים להטות" (עיי ספר החינוך מצוה עח). ומכיוון שהשו"ע עם המפה של הרמ"א התקבלו כספר ההלכה המחייב את כל ישראל - אין להחמיר יותר מהם. כל המוסיף עלול - הוא או אחרים - גם לגרוע.

ו. חומרא בשב ואל תעשה

לכאורה יש להקשות על דברינו ממשנה מפורשת (דמאי ו, ו):

בית שמאי אומרים: לא ימכור אדם את זיתיו אלא לחבר. בית הלל: אומרים אף למעשר. וצנועי בית הלל היו נוהגין כדברי בית שמאי.

וכמו כן יש להקשות ממסכת ביצה (דף כא, ב):

שלושה דברים רבן גמליאל מחמיר כדברי בית שמאי: אין טומנין את החמין לכתחילה ביום טוב, ואין זוקפין את המנורה ביום טוב, ואין אופין פתין גריצין אלא ריקין. אמר רבן גמליאל: מימיהן של בית אבא לא היו אופין פתין גריצין אלא ריקין. אמרו לו: מה נעשה לבית אביך שהיו מחמירין על עצמן ומקילין לכל ישראל להיות אופין פתין גריצין וחררין?

ובתוספות יום טוב (שבת א, ט) שאל שאלה דומה על רבן גמליאל שהחמיר כבית שמאי בשבת ותירץ:

ואין להקשות, דבפרק קמא דברכות... שנינו שנסתכן ר' טרפון על שערב על דברי בית הלל - הכא **בשב ואל תעשה** שאני⁵.

בתירוץ מיושבת גם קושייתנו מדמאי ומביצה. כי גם שם וגם שם החומרא היתה בשב ואל תעשה. נמצא אם כן שאסור להחמיר בקום עשה כבית שמאי, אך בשב ואל תעשה מותר (ואף ראוי) לאדם צנוע להחמיר כבית שמאי.

גם הטי"ז (או"ח סי' תקנא ס"ק י) הולך בשיטה זו, והביא מתשובת המהרש"ל:

יש נוהגין לא לאכול בשר גם אחרי תשעה באב עד שבת (כרשב"ג); ולא יאות עבדי, כמו ר' טרפון שלא היה צריך להחמיר כבית שמאי.

הטי"ז עצמו חולק על המהרש"ל, ומחלק בין ר' טרפון, שעשה מעשה כבית שמאי נגד בית הלל, לבין נידונו, שם מי שנוהג כרשב"ג ואינו אוכל בשר, אינו עושה מעשה. ומוסיף הטי"ז:

המחמיר אסור לו לומר שהוא חש לדברי רבן שמעון בן גמליאל, דבזה נראה דחולק על פסק דרבא ח"ו, אלא יחמיר לעצמו דרך לפנים משורת הדין ולא יאמר כלום.

כלומר, גם במקום שמותר לאדם להחמיר בשב ואל תעשה - עליו להיזהר שלא לפגוע במעמד התורה ובכבודה.

ז. חשש לערעור הסמכות

הרב ישראל פרידמן ממנציסטר (בקובץ 'תפארת ישראל' של חסידות בית ריזין - ניסן תשס"ג,

5. ומוסיף התוס' יו"ט: "ומיהו אף בקום עשה מצינו דלא מיקרי העברה כההיא דפרק ח' דברכות: מי ששכח ולא בירך, דבית שמאי אומרים יחזור למקומו ויברך ובית הלל אומרים יברך במקום שזכר. ובגמרא [אמרי'] דהוה עובדא דההוא דעביד כבית שמאי ואשכח ארנקי - התם נמי כתב הרא"ש דבהא אף בית הלל מודו שטוב לעשות כבית שמאי אלא שלא הטריחוהו עיי. כלומר, מה שאין כן בקריאת שמע, דמאי טיבותיה דקורא בהטיה, כיון דלבית הלל קרא דיובשכבד' לא משמע להו הכי כלל וכלל?!"

גליון נא) מביא את קושייתו של האדמו"ר ר' ישראל מהוסיאטין על דברי התוספות יום טוב מסוגיא במסכת ביצה (לו, ב):

בי רחיא דאביי דלף. אתא לקמיה דרבה. אמר ליה: זיל עייליה לפוריך להתם, דלהוי כגרף של רעי, ואפקיה. יתיב אביי וקא קשיא ליה: וכי עושין גרף של רעי לכתחילה?! אדהכי נפל בי רחיא דאביי. אמר: תיתי לי דעברי אדמר.

(חדר הרחיים של אביי דלף בגשם ונגרם נזק לאבני הרחיים. בא לפני רבה. אמר לו: הכנס את מיטתך לשם, כך שהרחיים הרטובים יהיו מאוסים עליך כגרף של רעי, ואז יהיה מותר לך להוציאם החוצה ולהניחם במקום משתמר. ישב אביי והיה קשה לו: וכי עושין גרף של רעי לכתחילה?! בינתיים נפל חדר הרחיים של אביי. אמר: הדבר מגיע לי, מפני שעברתי על דבריו של רבה).

אביי פירש את נפילת הרחיים כעונש שהוטל עליו בגין חומרא שהחמיר על פסיקת רבו. והרי אביי החמיר בשב ואל תעשה, שנמנע מלהכניס את מיטתו לבית הרחיים! וצריך לומר ששם, מכיון שאביי שאל את רבה מה הדין ולא קיבל את דעתו - הדבר נראה כערעור בעליל על דברי רבו, וערעור כזה אסור גם בשב ואל תעשה. אפשרות אחרת היא לומר שעצם הפנייה לרבו נחשבת לקום ועשה.

מצינו אפוא שהמהדר צריך להיזהר שלא לפגוע בסמכות ההלכה, כי יש בכך סכנה לקיומה של התורה בישראל. עליו לדעת שהדין הוא דין, ואילו הוא נוהג לפניו משורת הדין. הגורם לזלזול באחרים המורים כדין אינו מהדר במצוה, ושכרו יצא בהפסדו.

ח. החמרה רק בשיקול הדעת

המקור העיקרי להנהגת הידור בנושא הטרפות הוא במסכת חולין (לו, ב), שם נאמר שיחזקאל הנביא לא אכל מבהמה שהורה בה חכם. לאור מה שכתבנו לעיל צריך לומר שיחזקאל לא הלך לשאול באופן אישי חכם שהתיר לו והוא הורה להפך, אלא החכם הורה הוראה כללית לציבור, ויחזקאל נמנע מלאכול בגלל הידור מצוה. ומכאן למדנו שההידור מתייחס רק להימנעות מלאכול דבר שהתעוררה בו שאלה חדשה, שאין עליה פסק מבורר, והחכם הורה בה על פי שיקול הדעת; אך אם זו הלכה מפורשת - מסתבר שהחולק על כך מערער את סמכותם של חז"ל. ולכן מצינו בכמה מקומות שאסרו להחמיר בכגון דא. וכן כתבו בעלי התוספות (עבודה זרה לו, א):

בירושלמי: רב יצחק בר שמואל בר מרתא נחת לנציבין. אשכח לר' שמלאי הדרומי יתיב ודריש: רבי ובית דינו התיירו את השמן. שמואל קיבל עליו ואכל. רב לא אכל. אמר לו שמואל לרב: אכול, או אנא כתיב עלך זקן ממרא. אמר ליה: עד דאנא תמן אנא ידע.

ועל פיהם פסק בשו"ת הרמ"א (סי' נד):

ולכן נראה לי מכל הני טעמי דשמן זית מותר, ופוק חזי מאי עמא דבר... ואי משום שמחמיר על עצמו כאשר כתב מעכ"ת, כבר אמרו בירושלמי (נדרים ט, א): "לא דייך מה שאסרה לך התורה אלא שאתה מבקש לאסור עליך דברים אחרים?!" ואמרו גם כן: "הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט". ובירושלמי, גבי התרת שמן... "אמר ליה שמואל לרב אכול או אנא אכתוב עליך זקן ממרא" כו' כמו שהביאו התוספות פרק אין מעמידין. ומה שהביא מעכ"ת ראה מיחזקאל שלא אכל מבהמה שהורה בה חכם - אינו דומה לנדון דידן, שמנהג פשוט בכל ישראל לאכלו ולית דחש ביה וליכא ביה ספיקא כלל, דאין להחמיר בזה... ולכן לדעתי המחמיר בדבר זה אינו אלא מן המתמיהים.

וכן נכתב בברכי יוסף (יו"ד יז, ב):

והיינו דווקא כי עבד מצד החומרא וגדר לקדש את עצמו במותר לו; אבל אם עושה מפני שיש לו פקפוק בעיקר הדין - אסור לעשות כן, וכדכתב מהר"ם בתשובה (מרדכי פרק כל הבשר). ובפתחי תשובה (יו"ד סי' קטז ס"ק י):

ראיתי בסולת למנחה (כלל עו דין ח) שכתב בשם תורת האשם, דמי שרוצה להחמיר לנהוג איסור בדבר שלא מצינו שהחמירו אמוראי - כגון מה שנתבטל בששים או בכלי שני - הוי כמו אפיקורסות, ויצא שכרו בהפסדו; ודלא כמה שכתב איסור והיתר (סוף כלל נו). יתרה מזאת, בבני יששכר (לחודש אדר) כתב שחסידים ואנשי מעשה היו מהדרין לאכול דווקא מתערובת של אחד ביותר מששים וכדו' כי היפוך האיסור להיתר יש בו מעין הפיכת מידת הדין למידת הרחמים. העולה מדברינו הוא שדבר שהוכרע להלכה באופן חד משמעי אין להחמיר בו, אפילו בשב ואל תעשה.

ט. כשהחומרה עלולה לגרום תקלה לציבור

כתב התשב"ץ (ח"ב סי' לז):

אם יש חשש עבירה בתיקוני מבואות [לתלמידי חכמים] - ח"ו. אבל הזריז בזה הרי זה משובח. אדרבה, הם תמהים בגמרא על מי שאפשר לו לתקן ואינו מתקן, דאמרינן בפרק הדר (עירובין סח, א): "אמר ליה רבא בר חנן לאביי: מבואה דדיירין בה תרי גברי רברבי כרבנן, לא ליהוי ליה לא עירוב ולא שיתוף?! אמר ליה: מאי אעבוד? מר לאו ארחיה. אנא טרידנא בגרסאי. אינהו לא משגחיי". ונראה מכאן שאלמלא טרדת הגרסא, דרך תלמידי חכמים הוא לתקן, ומי שלבו נוקפו בזה - הדיוטות גמורה היא או מינות נזרקה בו. וזכות גדולה היא למתקן. ובפ"ב דביצה (טז, ב) גבי מערבין עירובי חצרות ביום טוב, ואמרינן התם: "במאן דאורי לאיסורא הויה הוראה לקלוקלא, משום דמתקלקלי בה רבים ובאים לטלטל בלא עירוב".

כאן מובע החשש שחומרתו של תלמיד חכם להימנע מעצם התיקון של המבואות עלולה לגרום תקלה לכלל הציבור. חובתו של תלמיד חכם למנוע מכשול מהציבור, ולכן אל לו להטיל עליהם חומרות יתרות אלא לתקן להם עירוב. אולם ייתכן שגם לדעת התשב"ץ מותר לאותו חכם להימנע בעצמו מטלטול במבוי לאחר שתיקנו. אך מאידך, ייתכן לומר בדעתו שאסור גם לתלמיד חכם עצמו להימנע מטלטול במבוי שתוקן, משום שהממשמש בבגדו ערב שבת עם חשכה על מנת שלא לטלטל נחשב לקום עשה⁶.

6. גם בימינו היו מקומות שנמנעו בכלל מתיקון עירובין בגלל חששות שונים, וגרמו לציבור הרחב להיכשל באיסורי שבת. דעת הפוסקים לא היתה נוחה מחומרא זו, שיש בה תקלה לרבים. לעומת זאת הנמנעים מטלטול בעצמם בשבת אף שיש עירוב במקום (בעיקר בגלל התחשבות בדעות הפוסקים שרשות הרבים היא מהתורה גם כשאין בה שישים ריבוא כל יום), יש להם על מה שיסמוכו. אם כי גם כאן השאלה היא, האם יכול אדם להחמיר ולהימנע מטלטול על סמך זה שאשתו טלטלה? אם אשתו רואה בכך מידת חסידות ומוכנה שבעלה ינהג מידת חסידות על חשבונה - הדבר מותר. אך אם הוא סבור שהדבר אסור מעיקר הדין, צריך עיון אם הוא יכול להרשות לאשתו לעבור עבירה לדעתו.

י. "ואת צנועים חכמה"

כתב בשו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' רצו):

והריטב"א ז"ל... כי בדבר שאין האיסור מבורר ולא מוכרע - לא ישנה מפני המחלוקת. יותר טוב היה לאלו המחמירים שלא ילכו לשום בית שיזמנו אותם וישימו להם תואנה ממה שיגעילו את כליהם ולשוויינהו ככותאי או כאחד מעמי הארץ... אבל מכל מקום לגבי דינא, כיון שיש בה כל הקולות אשר זכרנו לא היה להם לחוש לגיעולי כליהם אפילו לכתחילה... וכך אני עושה כי אני מחמיר על עצמי שלא לאכול הביד"ינגאן (=חצילים) משום ודאי ערלה, ואפילו הכי איני נמנע מלאכול אצל בעלי בתים אעפ"י שאני יודע בוודאי שאוכלין הביד"ינגאן. וגם לא אסרתי אותם עליהם לפי שאין איסורו כל כך מבורר...

וכתבתי לך זה כדי שתבין שהדברים שאדם מחמיר על עצמו ואחרים נהגו בו היתר ואין איסורו מבורר - אין עלינו לשנות מנהגם, וכל שכן שלא להגעיל כליהם ולעשות אותם כעמי הארצות. אלא [אם] על כל פנים ירצה להחמיר על עצמו אפילו בכיוצא בזה - ייכבד וישב בביתו, שגורם למחלוקת גדולה ולשנאת חנם ולחילול השם בר מינן, והאל-הטוב יכפר בעד... יתרה מזאת, הש"ך (יו"ד סי' סד ס"ק יב) הביא דעה שיותר למחמיר לאכול אפילו את התבשיל עצמו, ורק לא את גוף הדבר שהוא מחמיר בו:

זה לשון הבי"י: מצאתי כתוב בשם ספר אגודה: "בערפורט נוהגים לאסור ובשאר קהילות נוהגים להתיר. אמנם אלו אין נמנעין מכלים של אלו ומבישוליהן; אך הכרס אין אוכלים בבואם לקהילותם"... ומשמע דאפילו יש תערובות מחלב הדבוק לכרס בתבשיל ואינו בטל בתבשיל - אין נמנעין מלאכול...

להיתר השימוש בכלים של מי שאינם מהדרין יש השלכה חשובה על עצם הידור. כי באשר למזון עצמו, קל להצניע את החומר. לא כן באשר לכלים. הנמנע מלאכול בכליהם של מי שאינם מהדרין כמוהו אינו יכול לשמור את הידורו בצנעה; הדבר מורגש מדי. ולכך התכוון אולי הרדב"ז באומרו שהוא מוציא לעז על המתירים. ורוצה לומר משום שחומרתו מורגשת על ידם. לא בכדי נקראו המהדרין "צנועין", כי הצנעה יפה להידור. וזאת כנראה גם כוונת התוספות שאסרו להחמיר כשהדבר נעשה משום יוהרא. ואלו דבריהם (ברכות לד, א ד"ה מלמדין אותנו שלא ישחה): ואם תאמר: וישחה ומה בכך? ויש לומר שלא יבוא לעקור דברי חכמים; שלא יאמרו כל אחד מחמיר כמו שהוא רוצה ואין כאן תקנת חכמים וחיישינן ליוהרא.

אמנם שם מדובר בחומר שאין לה מקור הלכתי. אך גם חומר שיש לה מקור בהלכה - יש בה חשש ליוהרא, כמו שמצינו במסכת ברכות (טז, ב):

היה חתן אם רוצה לקרות קריאת שמע לילה הראשון - קורא. רבן שמעון בן גמליאל אומר: לא כל הרוצה ליטול את השם יטול.

והריטב"א ברכי יוסף (יו"ד סי' שלא ס"ק כ):

ומן האמור מבוואר שהלוקח שומשמן ולש אותן בדבש ושקדים - אינו חייב בתרומות ומעשרות, והרוצה להחמיר בתוך ביתו - הנה מה טוב, ולא שייך בזה "כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט", כיון שהוא מתנהג בחסידות.

אולם הוא מוסיף ומסייג את הדברים:

ולאיש אשר אלה לו יותר טוב היה אם ישים אל לבו לדקדק בדברים חמורים מאלה שהם עיקרי הדת ושרשם, ועונשם של מידות, ולכל הדברות אין להורות ברבים להחמיר בדבר שנתפשט המנהג להתיר, ופסקו כן רבנן בתראי בתשובותיהם, ובמקום שבעלי תשובה עומדים

אין צדיקים גמורים יכולים להורות לרבים להחמיר; והדברים פשוטים. ויותר מהמה בני היזהר במשקל החסידות, ובין תבין בינה לעתים.

שני דברים למדנו מהחיד"א:

1. המהדר יעשה זאת בצינעא ולא יורה כך לרבים.
2. כשאדם מהדר, עליו לפלס את מעגל דרכיו ולהדר ראשית כול בנושאים חמורים יותר כעיקרי הדת ועונשם של מידות. כי יש ואדם מחמיר בדברים קלים ומקל בדברים חמורים וסבור שהוא חסיד ובכך הוא מוצא את סיפוקו הרוחני ואינו משתדל להתקדש בדברים חשובים יותר. לא זו דרכו של חסיד אמיתי. הוא מעוניין לעלות במעלות קדושים בהידוריו ולכן הוא מעדיף להדר במקום שבו ההידור נחוץ יותר. וכבר כלל זאת ר' יונה החסיד בידויו: "את אשר החמרת הקלתי ואת אשר הקלתי החמרת".

יא. פגיעה בערכים אחרים

בעניין חומרות והידורים הפוגעים בערכים אחרים, מצאנו מספר התייחסויות בדברי הפוסקים:

1. כתב השי"ך (יורה דעה סי' יז ס"ק ח):
ובבהמת עובד כוכבים, דליכא הפסד ממון, משום מדת חסידות אסור; אבל בבהמת ישראל, משום הפסד ממון, אפילו מדת חסידות ליכא אלא חומרא לגדולי החכמים.
מדבריו למדנו שיש דרגות במהדרין. מידת חסידות - הנוהג בה אינו רשאי להחמיר כשיש הפסד לאחרים. וגדולי החכמים - הם רשאים להחמיר גם כשנגרם לאחרים הפסד. ואולי הנפסדים מוחלים ליחידים כאלו.
 2. בפתחי תשובה כתוב (יו"ד סי' יח ס"ק ט):
עיי בספר שלי"ה (דף עד ע"ב) שכתב שראה חסיד אחד שלא אכל בשר שחוטה משום שראה בחוש המישוש שהסכין פגום והשוחט לא הרגיש בזה, ע"ש עוד. ועיי בתשובת בית יעקב (סי' צה) שכתב דמדינא אין צריך להחמיר בזה אלא ממידת חסידות יש להחמיר בחול, ולא בשבת ויום טוב, דמבטל מצוה אם אינו אוכל בשר ע"ש. ואין דבריו מוכרחים...
 3. בספר שם הגדולים להחיד"א (חלק ספרים - מערכת ז אות כו):
ועתה אשר עיינו הרואות שמזמן הגאונים כל מחבר ספר כתב שמו עליו יש להחזיק במנהגם, ושאני התנאים ואמוראים שכתב בספר החסידים (סי' שסז) די שמהם מי שנהג זה שלא להזכיר שמו, דלפי עליונותם המופלא היו נוהרים גם בזה הדקדוק וכוונתם לשמים, אך מזמן הגאונים עד עתה לא מצינו מי שנוהר בזה. וכמעט מי שרוצה לנהוג כך בדור יתום יהיה רמות רוחא כי מורה שכבר הוא שלם ורצה לקיים גם זה הדקדוק, דלא יבצר שלא יודע בדורו ואף על גב דלבו לשמים וכוונתו לטובה, איכא לזות שפתים שרוצה להראות חסידות יותר מכמה גאוני וגדולי עולם.
- "לא עם הארץ חסיד" - אמרו חז"ל. כי המהדר צריך לשקול היטב את חומרתו, שלא יפגע בערכים אחרים, כגון בממונם של אחרים, בכבוד השבת ובכבודם של ראשונים.

יב. ההידור הציבורי בדורנו

בדורנו נתחדשו שני דברים בתחום ההידור, הנראים לכאורה כשני הפכים. שניהם מתבטאים בתחום הציבורי: מצד אחד איכשר דרא, וחומרות והידורים אינם רק נחלת יחידים, אלא הפכו להיות נורמות ציבוריות וסימן היכר לחברה תורנית. וממילא ההידור יצא מרשות היחיד לרשות

הרבים. קשה יותר לשמור את ההידורים בצנעה, והם מופגנים בפרהסיא לעיני כול. אדם רוצה ובצדק להימנות על חבורה מהדרת במצוות (ייתכן שתופעה זו נוצרה כתגובת נגד הפוכה לתופעת החילון הפושה לדאבוננו בחלקים רבים בעם).

דא עקא, לא כל אחד תלמיד חכם היודע מהו דין ומהי חומרא. מי שאינו תלמיד חכם אינו מודע למגבלות של החומרות, דהיינו: לא לזלזל בתלמידי חכמים ובהכשרים אחרים, או לעשות זאת בצינעא, וכן להתכוון להתקדש בהידור זה (דבר המחייב למשל ריסון באכילת בשר. מי שאוכל מנות נוספות של בשר כשר למהדרין אינו מתקדש בכך...). אביא דוגמא לבורות של מהדרין. מתקשר אדם ונפשו בשאלתו: אני שייך לציבור הנוהג לאכול רק בשר יחלקי. האם עוף פלוני נחשב ליחלקי? שאלתיו, האם הוא נוהג להחמיר רק בבשר בהמה, בגלל ריבוי הסיכרות, גם באווז מפוטם בגלל הפגיעה בוושט (או בגלל צער בעלי חיים, דבר שלא זכה להידור כמו איסור טריפות...) או גם בעוף? אין לו תשובה, כי הוא אינו יודע במה הוא מהדר ולמה הוא מהדר (והרי לא הידור זה כהידור זה)?⁷

מאידך, התיעוש המתקדם של מוצרי המזון מאפשר כשרות המוניות לכלל הציבור. אדם רגיל הרוכש כיום מוצרי מזון בסופרמרקט בישראל לא נכשל כמעט באיסור. הירקות והפירות מעושרים ואין בהם ערלה, מלחם ועוגות הופרשה חלה והקמח נופה כדין, הבשר הודח ונמלח, הדגים חוטאו, החלב ומוצריו כשרים וכל המוצרים מושגחים. בוודאי יש הרבה לשפר ולשכלל. ומן הסתם יש גם תקלות (ובאיזה בית או מפעל - אפילו המהודר ביותר - אין לפעמים תקלות?), אך מגלים אותן ומתקנים אותן. ב"ה, רוב עם ישראל בארץ אוכל כשר. זהו הישג אדיר שיש להתברך בו. אולם היא הנותנת. רמת כשרות ארצית אינה יכולה להדר בכלל ההידורים והחומרות, אלא עליה להתבסס על עיקר הדין. למשל, אם ההכשר על כל הבשר בארץ יהיה אך ורק יחלקי, אחוזי הבהמות האסורות יעלה בהרבה ויחד עמו מחיר הבשר. וכשיהיה פער גדול בין מחיר הבשר הכשר (היחלקי) לזה הטרף - עלול חלק גדול מהאוכלוסייה להעדיף תוצרת טריפה בזול. נמצא חומרתו קולתו. רק כאשר אחוז אוכלי היחלקי הוא לא גבוה, ניתן להבטיח בשר כשר בזול לכלל האוכלוסייה. אם אחוז זה יעלה, יהיה צורך לשקול מחדש מהו הידור מצוה. או אם ייאסר על כלל האוכלוסייה להשתמש בגילטין ואבקת חלב מחו"ל (דברים שהותרו מעיקר הדין על ידי פוסקים רבים), אנו עלולים לגרום במו ידינו להכשיל את רוב הציבור הישראלי במוצרי טריפה גמורים. שהרי ציבור זה לא יוותר על מוצרים המכילים חומרים אלו (ואין אפשרות מעשית לייצר את כל המוצרים רק מגילטין דגים או מאבקת חלב תוצרת הארץ); ואם לא ימצא מוצרים כשרים, ייבא או ייצר אותם ללא הכשר כלל. אין כאן קולא של התפשרות על חשבון עיקרי ההלכה, אלא החמרה של אחריות לכלל ישראל. ועם זאת, ברור שיחידים, ראוי שיחמירו על עצמם בצינעא שלא להשתמש במוצרים אלו.

7. אמנם המהדרין בודקים היום כל ריאה בעוף. אך מעיקר הדין אין צורך בכך, כי אחוזי הטרפות בעופות עדיין אינו מגיע למיעוט המצוי, אלא כשיש מגיפה של אפידמיה, ואז באמת צריך לבדוק כל עוף ועוף. ולכן יפה עושות המשטחות המהודרות הבדוקות תמיד כל ריאה וריאה ועוקבות בכך אחרי הלהקה אם יש בה חשש לאפידמיה, שאז יש לבדוק בדיקה יסודית ואיטית יותר. והוא הדין לצומת הגידין.

יג. כשרות 'מהדרין'

כשרות 'מהדרין' דואגת מדרך הטבע ראשית כול לחוג לקוחותיה. דוגמא מעשית לכך היא תעשיית הממתקים. מי שדואג לממתקים ללא גילטין וללא אבקת חלב מחו"ל רואה לנגד עיניו את ציבור הלקוחות המעוניין בהידור זה ולא את הציבור הרחב. וכן בפסח. בד"צ אשכנזי לא ייתן הכשר לאוכלי קטניות, שהם רוב הציבור. האם נאכיל אותם חמץ חלילה? אין ספק שהאחריות מחייבת לדאוג לכלל הציבור. בנושא זה אמנם הפתרון פשוט. ייכתב מפורש שההכשר לפסח הוא לאוכלי קטניות, ומי שאינו אוכל קטניות יימנע מלאכול את אותו מוצר. וכן הנוהג לציין על הממתקים שהם מכילים גילטין ואבקת חלב מחו"ל. למרות זאת יש הנמנעים מלתת הכשר לאוכלי קטניות ומסלקים את השגחתם מהמפעל לכל הפסח. כתוצאה מזה עלולה להיווצר תקלה שהציבור יאכל חמץ בפסח. אלא שבדרך כלל אין הקב"ה מביא תקלה על ידיהם ומלאכתם נעשית בידי אחרים הדואגים לכשרות לפסח גם לאוכלי קטניות. בעיני ההדיוטות נחשבים הראשונים למהדרין יותר מהאחרונים. והשאלה הנשאלת: מי מהדר יותר, מי שמציל את כל ישראל מחשש חמץ בפסח או מי שדואג רק לחלק קטן של הציבור?

אין ספק שבמקום שאפשר להדר ראוי להדר. אולם במקום שאחד בא על חשבון חבירו יש לשקול בכובד ראש מה עדיף, הידורם של מעטים או הצלת הרבים?

מצינו כעין זה בתוספות (שבת ד, א ד"ה וכי אומרים לו לאדם חטא בשביל שיזכה חברך): והא דתנן בהשולח: "מי שחציו עבד וחציו בן חורין כופין את רבו ועושה אותו בן חורין", ואף על גב דבהאי פירקא אמר ר' יהודה "כל המשחרר עבדו עובר בעשה..."? - שאני פריה ורביה דמצוה רבה היא, כדמשני התם ברי אליעזר שנכנס לבית המדרש ולא מצא שם עשרה ושחרר את עבדו להשלימו לעשרה - מצוה דרבים שאני... וגבי חציה שפחה וחציה בת חורין שנהגו בה מנהג הפקר... משום שהיתה מחזרת וממציאה עצמה לזנות ודומיא לאנוסין, והוי נמי כמצוה דרבים.

שם המדובר בעבירה מהתורה; ובכל זאת דעת התוספות היא להתיר ליחיד לעבור עבירה כדי לזכות את הרבים. על אחת כמה וכמה כאשר אין מדובר בעבירה ממש אלא בהידור בלבד. מסתבר שעדיף להציל את הרבים מאיסור ממש מאשר לאפשר ליחידים להדר.

העליתי שאלה זו רק באופן תיאורטי, כי למעשה ניתן בדרך כלל לשמור על שתי נורמות: נורמה בסיסית כשרה על פי כללי ההלכה ונורמה מהודרת. מן הראוי שהרבנות עצמה תקפיד על שתי נורמות אלו מבלי להתפצל לוועדי כשרות נפרדים, שעצם פירודם בוודאי אינו 'מהדרין', והוא מזמין בדרך הטבע עימותים ומתחים שאינם רצויים. וביניהם - הרושם שנוצר שאלו מהדרין ואלו לא מהדרין כביכול, כשהאמת היא שאלו ואלו מהדרין, אלא שאלו מהדרין ליחידים ואלו מהדרין ומצילים את כלל ישראל מאיסורי תורה ממש. אם כבר נגזרה גזירת הפיצול הגוזר את בית ישראל לגזרים היה מקום לפחות לחלוקת עבודה מתואמת, חלק ידאגו לנורמה הבסיסית של כלל ישראל וחלק לנורמה המהודרת, כשבין שניהם שוררות אהבה ואחוה שלום ורעות ללא קנאה ותחרות, כי שניהם רואים את עצמם שלוחי דרחמנא של מצות התורה "קדושים תהיו".

תורת ההידור - תורה שלמה היא, וצריכה לימוד גדול. ומכיון שאיכשר דרא ומודעות ההידור חדרה לשכבות רחבות בעם - מן הראוי שסוגיא עמוקה זו תילמד אף היא בהמון הרחב. המהדרין בנושאים מסוימים יידעו מפני מה ולשם מה הם מהדרין, במה להדר, כיצד להדר, מה להעדיף וכיצד להתייחס לפוסקים שפסקיהם נראים כמקלים ולמי שנחשבים בעיניהם כמי שאינם מהדרין. ואלו שאינם מהדרין ידעו שגם עליהם לשאוף להתעלות ולהתקדש בתחומים הנראים להם חשובים.

כך תהיה כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' ללא התנשאות זה על זה, וביחד כולם קדושה ישלשו. וראויים דברי הרמב"ן שפתחנו בהם גם לסיים בהם:
וציווה בדבר כללי שנהיה פרושים מן המותרות וגם ישמור פיו ולשונו מהתגאל בריבוי האכילה הגסה ומן הדיבור הנמאס, כענין שהזכיר הכתוב "וכל פה דובר נבלה", ויקדש עצמו בזה עד שיגיע לפרישות.

